

УДК 338.2:65.012.8

Сак Т.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та безпеки підприємства
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ОБМЕЖЕНОСТІ ІНФОРМАЦІЇ

DIAGNOSTICS OF THE ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY LEVEL WITH LIMITED INFORMATION AVAILABLE

АНОТАЦІЯ

Проведено оцінку існуючих методів та підходів, що використовуються у діагностуванні рівня економічної безпеки підприємств, визначено їх переваги та недоліки, наведені обмеження у використанні. Виокремлено складові діагностики економічної безпеки підприємства. Розглянуто способи діагностування ринкової, інтерфейсної та політико-правової безпеки підприємства в умовах обмеженості інформації.

Ключові слова: діагностика, економічна безпека підприємства, складові діагностики, ринкова безпека, інтерфейсна безпека, політико-правова безпека, експрес-аналіз.

АННОТАЦИЯ

Проведена оценка существующих методов и подходов, используемых в диагностике уровня экономической безопасности предприятия, определены их преимущества и недостатки, приведены ограничения в использовании. Выделены составляющие диагностики экономической безопасности предприятия. Рассмотрены способы диагностики рыночной, интерфейсной и политико-правовой безопасности предприятия в условиях ограниченности информации.

Ключевые слова: диагностика, экономическая безопасность предприятия, составляющие диагностики, рыночная безопасность, интерфейсная безопасность, политико-правовая безопасность, экспресс-анализ.

ANNOTATION

The paper provides the evaluation of existing methods and approaches used in diagnosing the level of the enterprise economic security, outlines their advantages and disadvantages as well as application limitations. The components of the enterprise economic security diagnostics are singled out. The paper also deals with the methods of the enterprise market, interface, political and legal security diagnostics with limited information available.

Keywords: diagnostics, economic security, diagnostics component, market security, interface security, political and legal security, express analysis

Постановка проблеми. Мінливе зовнішнє оточення підприємств, посилення внутрішньої та зовнішньої конкуренції спричиняють зростання ризиків та вимагають постійного діагностування рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання. Своєчасне виявлення загроз та небезпек у діяльності підприємств є важливим завданням сьогодення. За результатами діагностики рівня економічної безпеки ухвалюються управлінські рішення, що перешкоджають поглибленню кризових явищ, допомагають вчасно відреагувати на ситуацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій та навчальній літературі подані різні методики визначення рівня економічної безпеки підприємств, які можна розглядати в розрізі індикативного, економіко-математичного,

ресурсно-функціонального та програмно-цільового підходів.

Індикативний підхід, що передбачає здійснення узагальнюючої оцінки економічної безпеки підприємства на підставі зіставлення граничних (нормативних) та фактичних значень індикаторів, пропонують застосовувати більшість вчених, серед яких О. Ареф'єва, І. Бланк, І. Булеєв, Н. Брюховецька та ін. [1]. Складність застосування цього підходу полягає в необхідності кількісного визначення значної кількості індикаторів, що не завжди можливо щодо окремих складових безпеки, та в неоднозначності у виборі граничних значень.

Економіко-математичний підхід для оцінювання рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання передбачає використання математичних моделей, що показують вплив окремих показників (факторів) на рівень безпеки підприємства та дозволяють передбачити різні сценарії розвитку підприємства за умови зміни того чи іншого фактора. Наприклад, В.М. Вартанян, О.М. Скачков, Д.С. Ревенко [2] пропонують використовувати модель оцінювання рівня економічної безпеки для випадку параметричної невизначеності вихідних даних, яка ґрунтується на інтегральній моделі оцінювання економічної безпеки підприємства. Як засіб візуалізації складових оцінки економічної безпеки підприємства в інтервальному вигляді запропоновано використовувати радіальні метричні діаграми.

І.Б. Медведєва, М.Ю. Погосова пропонують лінійну модель факторного аналізу фінансової безпеки суб'єктів господарювання, що показує вплив факторів, які визначають систематичну варіацію та кореляційний зв'язок між ними, та факторів, що враховують варіацію, яка не пояснюється загальними факторами [3].

Недоліком більшості методичних підходів, які передбачають застосування моделювання економічної безпеки підприємства, є складність розрахунків та низьке практичне застосування.

Представники ресурсно-функціонального підходу [4; 5; 6 та ін.] пропонують визначити рівень фінансово-економічної безпеки на основі оцінки ступеня використання ресурсів суб'єктів господарювання за кожною функціональною складовою економічної безпеки. Проте немає однозначності авторів у визначенні складових

безпеки, різняться показники оцінки кожної складової.

Програмно-цільовий підхід ґрунтується на інтегруванні показників, які визначають рівень економічної безпеки підприємства. Значну увагу під час використання цього підходу приділяють відбору показників та визначенню методів їх інтегрування. Також складності виникають при встановленні вагових коефіцієнтів. Для підвищення об'єктивності результатів Т.Г. Васильців робить висновок про необхідність застосування експертного оцінювання часткових та інтегральних індексів факторів економічної безпеки підприємництва [7, с. 185].

І.В. Кривов'язюком запропонований інноваційний підхід до оцінювання безпечності функціонування промислових підприємств на основі моделі К-маятника, що дозволяє швидко та своєчасно здійснювати діагностику стану підприємств за різними видами промислової діяльності та промисловості загалом без трудомістких розрахунків за допомогою наглядної графоаналітичної моделі [8].

Аналіз існуючих підходів показує численність методів і прийомів діагностування економічної безпеки, а також наявність в них переваг й недоліків, певних обмежень у використанні. Не всі способи оцінки рівня економічної безпеки можна застосовувати в умовах закритості інформації про конкурентів, партнерів, що вимагає поглиблених досліджень альтернативних методів оцінки.

Метою статті є розробка методичних та практичних рекомендацій щодо діагностування економічної безпеки підприємства в умовах обмеженості інформації.

Виклад основного матеріалу. Діагностика економічної безпеки підприємства – це аналітична оцінка всіх функціональних складових безпеки з позицій досягнення максимально можливого рівня захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз, спрямована на ухвалення ефективних управлінських рішень та розробку стратегії економічної безпеки.

Насамперед варто зазначити, що діагностування економічної безпеки повинне мати системний характер, тобто здійснюватися в розрізі таких функціональних складових: фінансової, інтелектуально-кадрової, техніко-технологічної, інформаційної, екологічної, силової, ринкової, політико-правової та інтерфейсної безпеки. Більшість складових

відображають загрози, що є результатом внутрішньої організації діяльності, використання ресурсів та ефективності управління підприємством (рис. 1).

Під час діагностування ринкової, політико-правової та інтерфейсної безпеки, що належить до зовнішніх складових економічної безпеки підприємства, виникає складність в отриманні повної та достовірної інформації. Неоднозначними є підходи до розгляду цієї проблеми вітчизняними та зарубіжними науковцями.

Діагностування економічної безпеки підприємства варто виконувати у такій послідовності:

1. Обґрунтування концепції діагностики.
2. Виявлення внутрішніх і зовнішніх факторів, що визначають економічну безпеку підприємства в розрізі кожної з функціональних складових.
3. Оцінка ступеня впливу факторів на рівень економічної безпеки підприємства.
4. Розробка системи показників аналізу рівня економічної безпеки за функціональними складовими.
5. Розрахунок узагальнених показників економічної безпеки для кожної з функціональних складових.
6. Аналіз загроз зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.
7. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства.
8. Ухвалення управлінських рішень щодо комплексного забезпечення економічної безпеки підприємства.

Щодо внутрішніх функціональних складових економічної безпеки, то інструментарій діагностики зрозумілий, інформація для користувачів підприємства щодо окремих видів ре-

Рис. 1. Складові діагностики економічної безпеки підприємства

сурсів (фінансових, кадрових, технологічних, інформаційних тощо) є доступною для аналітичного опрацювання. У працях [1; 3; 4; 6] подано систему показників для оцінки часткових індикаторів функціональних складових економічної безпеки, описано способи інтегрування даних.

Розглянемо детальніше особливості діагностування зовнішніх складових: ринкової, політико-правової та інтерфейсної безпеки підприємства. Наголосимо, що поділ складових на внутрішні й зовнішні є умовним.

Ринкова складова економічної безпеки відображає захист від неефективно обраної моделі поведінки на ринку, помилок у товарній, ціновій та збутовій політиці, виготовлення неконкурентоспроможної продукції. До загроз ринкової безпеки належать:

- зменшення частки ринку підприємством;
- ослаблення конкурентних позицій, зменшення конкурентних переваг;
- втрата конкурентоспроможності продукції;
- невідповідність внутрішньої політики підприємства тенденціям ринкового середовища.

В основі діагностування ринкової безпеки підприємства лежить аналіз та оцінка конкурентного середовища підприємства, рівня його

конкурентоспроможності та конкурентоспроможності продукції (послуг).

Аналіз конкурентного середовища пропонуємо проводити в певній послідовності:

1. Відбір і розрахунок основних економічних показників (параметрів), які найбільш повно характеризують галузь.

2. Визначення конкурентних сил, що діють у галузі, і їх впливу на ситуацію, проведення конкурентного аналізу.

3. Виявлення чинників, рушійних сил, які викликають зміни в структурі конкурентних сил у галузі.

4. Визначення підприємств, які мають найсильніші і найслабші конкурентні позиції у галузі.

5. Прогнозування найбільш імовірних кроків стратегічних конкурентів.

6. Визначення ключових факторів успіху підприємства у конкурентній боротьбі.

7. Виокремлення загроз конкурентного середовища.

Діагностику конкурентоспроможності підприємства проводять з використанням різноманітних методів і прийомів. У розрізі ринкової безпеки конкурентоспроможність підприємства варто визначати методом експертних оцінок: обираються критерії діагностування; прово-

Таблиця 1

Розрахунок інтегрального показника ринкової безпеки підприємства

Показники конкурентоспроможності	Вага показників	Підприємство 1		Підприємство 2		Підприємство n	
		Оцінка, балів	Зважена оцінка	Оцінка, балів	Зважена оцінка	Оцінка, балів	Зважена оцінка
1.							
2.							
n.							
Загальний рейтинг	1						
Інтегральний показник ринкової безпеки							

Таблиця 2

Експрес-аналіз ринкової складової економічної безпеки підприємства

Перелік запитань	Оціночна шкала (бали)					Оцінка, балів
	0-2	2,1-4	4,1-6	6,1-8	8,1-10	
Чи здійснює підприємство маркетингове дослідження ринку?	Ні	Одноразово	Рідко	Періодично	Так, постійно	
Чи проводиться аналіз продуктового портфелю?	Ні	Одноразово	Рідко	Періодично	Так, постійно	
Яка якість продукції порівняно з товарами конкурентів?	Значно нижча	Нижча	Майже однакова	Вище	Значно вища	
Яка ціна продукції порівняно з товарами конкурентів?	Значно вища	Вище	Майже однакова	Нижча	Значно нижча	
Яка частка інноваційної продукції за останні 5 років, %?	10	20	30	40	50	
Яка ефективність маркетингових заходів?	Дуже низька	Низька	Середня	Висока	Дуже висока	
Загальна оцінка (середній бал)						

диться бальне оцінювання конкурентів групою експертів; обґрунтовуються вагові коефіцієнти; розраховується зважена оцінка конкурентоспроможності та інтегральний показник, що при об'єктивності критеріїв слугує показником ринкової безпеки (табл. 1).

Інтегральний показник ринкової безпеки приймається рівним одиниці для того підприємства, яке має найбільшу сумарну оцінку за всіма інтегрованими факторними показниками. Для інших підприємств він розраховується як відношення загального рейтингу до найвищого рівня сумарної оцінки підприємства-лідера.

Необхідно зазначити, що під час оцінки можуть враховуватись характеристики зовнішнього середовища і самого підприємства, які характеризують його внутрішній потенціал.

В умовах відсутності достовірної інформації щодо підприємств-конкурентів доцільніше застосовувати експрес-аналіз ринкової складової економічної безпеки підприємства, що передбачає заповнення анкети-опитувальника та формування на основі цього висновків про рівень загроз та небезпек (табл. 2).

Запитання, що виносяться на експрес-аналіз можуть бути іншими, залежно від ситуації, що виникла, та мети діагностування.

Висновок про рівень безпеки можна зробити на основі ранжування значень наведених у таблиці 3.

Таблиця 3
Інтерпретація результатів оцінки
рівня ринкової безпеки

Значення інтегрального показника	Результат експрес-аналізу	Рівень ринкової безпеки
0,4	0–2	Кризовий рівень
0,4–0,59	2,1–4	Передкризовий стан
0,6–0,79	4,1–6	Нестійкий стан
0,8–0,99	6,1–8	Достатній рівень безпеки
1	8,1–10	Абсолютний рівень безпеки

Підприємства усіх форм господарювання та видів діяльності залежать від політичного становища в країні, особливостей державної політики в сфері регулювання підприємництва. З огляду на це діагностування рівня політико-правової складової економічної безпеки має важливе значення.

Основними загрозами політико-правової складової безпеки є:

- недостатня правова захищеність інтересів підприємства;
- порушення юридичних прав підприємства та його працівників;
- збільшення кількості судових справ, де фігурує підприємство;

- недоліки в законодавстві (наприклад, податковому, митному тощо);
- неефективне державне регулювання економіки;
- несприятлива політична ситуація в країні тощо.

Діагностику політико-правової безпеки за ступенем політичної стабільності та правового захисту підприємства доцільно здійснювати, використовуючи матричний підхід (рис. 2).

		Правовий захист підприємства		
		низький	середній	високий
Політична стабільність	низька	НН	НС	НВ
	середня	СН	СС	СВ
	висока	ВН	ВС	ВВ

Рис. 2. Матриця «Правовий захист підприємства – Політична стабільність» для діагностування рівня політико-правової складової економічної безпеки підприємства

На основі запропонованої матриці, що включає дев'ять полів, виділяємо 5 рівнів політико-правової безпеки підприємства:

- НН – кризовий рівень безпеки;
- СН, НС – передкризовий стан;
- ВН, СС, НВ – нестійкий стан;
- ВС, СВ – достатній рівень безпеки;
- ВВ – абсолютний рівень безпеки.

Загрозу економічній безпеці підприємства становлять також можливі непередбачені зміни умов співпраці з економічними контрагентами: постачальниками, посередниками, інвесторами, споживачами, фінансовими структурами тощо, що характеризує інтерфейсну складову безпеки.

До негативних проявів інтерфейсної безпеки належать: зрив укладених договорів; відмова від співпраці; невідповідна заявленій якості сировини; зміна умов постачання; затримка в поставці сировини, матеріалів чи виконанні робіт; відмова у кредитуванні, зміна умов банківського обслуговування; відмова від відвантаженої продукції; зміна смаків споживачів; затримка в оплаті дебіторської заборгованості тощо.

З метою діагностики необхідно виявити вплив кожного з факторів, порівняти вплив групи факторів, визначити загрози й можливості та оцінити загалом ступінь впливу інтерфейсної складової на рівень економічної безпеки підприємства.

Дослідження інтерфейсної безпеки пропонуємо проводити за такими напрямками:

1. Оцінка впливу на підприємство споживачів (необхідно провести сегментацію, визначити мотивацію споживачів).

2. Оцінка впливу на підприємство постачальників (проаналізувати здатність фірм-постачальників підтримувати необхідний рівень якості продукції в межах укладених контрактів, здійснювати постачання в терміни, потрібні для споживання, тощо).

3. Оцінка впливу на підприємство посередників (проаналізувати ефективність використання непрямих каналів збуту й постачання).

4. Оцінка впливу на підприємство партнерів (партнерів поділяють на групи, залежно від рівня їх зацікавленості у розвитку підприємства та можливостей їх впливу).

Після характеристики факторів важливо кількісно оцінити їх вплив на рівень інтерфейсної безпеки. Для аналізу впливу факторів визначається оцінка спрямованості впливу, оцінка ступеня впливу фактора та загальна оцінка впливу факторів на безпеку підприємства. Для цього пропонуємо завершити аналіз заповненням аналітичної таблиці 4.

Таблиця 4

Діагностування інтерфейсної безпеки підприємства

Група факторів інтерфейсної безпеки	Фактор	Оцінка спрямованості впливу фактору, -1/+1	Оцінка впливу фактору, балів	Загальна оцінка впливу фактору, балів
Споживачі				
Постачальники				
Посередники				
Партнери				

Спрямованість впливу може бути позитивна – «+1» чи негативна – «-1». Вплив на підприємство визначають експертним шляхом за шкалою: 3 – сильний, 2 – помірний, 1 – слабкий, 0 – відсутність впливу. Загальну оцінку впливу факторів отримують як інтегральну оцінку шляхом перемноження експертних оцінок на спрямованість впливу. На підставі отриманої інтегральної оцінки ступеня впливу

роблять висновки, які з факторів інтерфейсної складової мають важливіше значення і заслуговують на більшу увагу.

Висновки. Діагностування складових економічної безпеки є основою для розроблення комплексу заходів протидії загрозам та підвищення рівня захищеності підприємства. Запропоновані методи експертного оцінювання, побудови матриць доцільні в умовах обмеженості та неповноти інформації. Використання наведених підходів може бути використане для діагностики будь-якої зі складових економічної безпеки підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ареф'єва О.В. Планування економічної безпеки підприємств : монографія / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європейського університету, 2004. – 170 с.
2. Варталян В.М. Моделирование экономической безопасности предприятия в условиях неопределенности исходных данных / В.М. Варталян, О.М. Скачков, Д.С. Ревенко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Нові рішення в сучасних технологіях. – Х. : НТУ «ХПІ», – 2013. – № 56(1029). – С.147–154.
3. Діагностування безпеки промислового підприємства у трирівневій системі фінансових відносин : монографія / І.Б. Медведєва, М.Ю. Погосова. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. – 264 с.
4. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення : монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
5. Підхромний О.М. Індикатори оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання / О.М. Підхромний, Л.С. Яструбецька // Економічні науки : зб. наук. праць. Сер. Облік і фінанси. – 2007. – Вип. 23. – С. 234–237.
6. Мацеха Д.С. Функціональні складові економічної безпеки та показники їхньої оцінки для підприємств легкої промисловості / Д. Мацеха // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1(48). – С. 128–133.
7. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
8. Кривов'язюк І.В. Інноваційний підхід до оцінювання безпечності функціонування промислових підприємств / І.В. Кривов'язюк // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 83–95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ape_2013_3_10.pdf.